

# ELENA VĂCĂRESCU — POETĂ A SUFLETULUI ROMÂNESC ÎN LIMBA FRANCEZĂ

ALEXANDRINA ANDRONESCU

Mulți au crezut că o dată cu dispariția autorului „Primăverii amoroșului“ cuvintele și crezul străbunului Ienăchiță, acelea din minunatul său „Testament“ nu vor avea răsunet în inimile urmașilor săi.

Și totuși, ceva mai târziu, dar foarte strălucitor apare pe firmamentul literaturii române de limbă franceză spectrul Elenei Văcărescu, nepoata lui Iancu Văcărescu, care nu numai că devine o urmașă demnă a înaintașilor săi, ci dimpotrivă arta sa literară și oratorică capătă rezonanțe europene.

Înzestrată cu o imensă capacitate de studiu, cu o mare sinceritate și dăruire pentru cariera literară, pe care o începe încă din copilărie, Elena Văcărescu se face ușor citită și înțeleasă în poezia sa. Are o mare însușire de a oferi cititorului întreg universul sufletesc.

Și cu toate acestea, deși aparent starea sufletească a poetei este liniștită, Elena Văcărescu trăiește atît din punct de vedere strict istoric cît și din punctul de vedere al mișcărilor spiritual-artistice cea mai frământată epocă a timpurilor moderne.

Educația primită în copilărie contribuie foarte mult la formarea poetei de mai târziu atît ca om de litere cît și ca moștenitor al limbii pămîntului unde s-a născut. A avut în plus norocul de a trăi încă de copil în atmosfera spirituală a Carmen Sylvei ; de a putea să-și îmbine talentul moștenit cu simțul cultului pentru geniul poeziei populare românești.

Încă din tinerețe primește o educație a versului, a rimei și ritmului, a înclinației spre literatură sub atenta supraveghere a profesorilor universitari din Paris, lucru care-i dezvoltă gustul pentru filozofie, estetică, mitologie, istorie și altele.

Sorbona îi oferă cunoașterea ca profesori pe parnasienii Sully Prudhomme, Leconte de Lisle și José-Maria de Hérédia. Contactul cu această școală, cu poezia de o formă îngrijită, sculpturală, bogată în subiecte luate din mitologia greco-romană și indiană îi deschide drumuri noi spre desăvîrșirea unei culturi și a unei educații spirituale demnă de o urmașă a Văcăreștilor.

Scrie poezii în limba franceză și are un succes necontestat în străinătate, așa încît pentru volumul de versuri „Chants d'Aurore“ Academia Franceză o încununază cu premiul „Archon Despéruses“.

Acest lucru îi aduce însă reproșuri în țara ei, (de a nu fi scris în limba strămoșilor).

Eminescu chiar se exprima — „Să nu știe oare românește? Spuneți-le (era vorba de părinții ei) că voi învăța-o românește eu și-om vedea dacă fiica Văcăreștilor va continua să ne nesocotească”.<sup>1</sup>

Din pricina unor intrigi de palat nu poate să rămână în țară decît foarte puțin timp, apoi întoarșă la Paris scrie numai pentru patria sa, reflectînd în opera și activitatea pe care o depune ca orator, sufletul românului. Deși trăiește la Paris și scrie într-o limbă străină creația ei nu este întinată de nici o influență, așa cum din păcate se poate observa la mulți dintre românii plecați peste hotare.

Preocuparea constantă de a-și aminti originea română, de a considera un titlu de glorie faptul că aparține acestei națiuni de bravi a fost atribuită descendenței ei, în momentul în care numeroși români își reneagă originea de îndată ce și-au cîștigat o anumită notoritate, sau cînd în opera lor sînt ușor influențați de anumite grațiozități străine.

Macedonki închidea în poezia lui sensibilitatea franceză, poate și pentru faptul că a avut nenorocul să apară în perioada cînd erau la modă traducerile și studiile franceze referitoare la folclorul românesc.

Elena Văcărescu însă este uimitor de lucidă și de imposibil de influențat.

Iată ce spune într-o conferință Auguste Dorchain, poet de esență parnasiană, profesor la Universitatea din Paris: „Ființă profund româncă prin suflet; perfect franceză prin limbă și mai presus de toate poetă: aceasta este Elena Văcărescu”.

Ea constituie un admirabil exemplu pentru apărarea și ilustrarea teoriilor eredității și dovedește în chipul cel mai evident că un poet trebuie să-și aleagă printre descendenții direcți succesorii demni de el.

Th. Ribot spunea despre ereditatea poetei: „înclinație, inteligență, într-un cuvînt toate calitățile strămoșilor se transmit descendenților”<sup>2</sup>.

Și pornind la drum cu această bogată moștenire de talent și suflet românesc începe să scrie și scrie toată viața, poezie inspirată de limba neamului său dovedindu-se o bună cunoscătoare de folclor românesc cules din gura cobzarilor lăutari și a țiganilor cîntăreți.

În 1889 apare în versiunea germană „Der Rapsode der Dâmbovitza”, în 1899 versiunea franceză „Le Rhapsode de la Dâmbovitza”. Mai tîrziu în 1916 apare la Paris „Chants et légendes du cobzar”<sup>3</sup>.

„Le Rhapsode de la Dâmbovitza” a fost în general bine primit de critică, așa încît Academia Franceză acordă Elenei Văcărescu pentru această culegere de poezii populare premiul Julien Fabre.

Și spunem în general, pentru că nu întotdeauna îi este recunoscută autenticitatea poeziei populare.

Chiar și Leconte de Lisle, unul din admiratorii Elenei Văcărescu nu pare a înțelege specificul poeziei populare românești.

<sup>1</sup> Văcărescu, Elena, *Mărturisiri*, în „Gîndirea”, an VI, nr. 6—8, 1926.

<sup>2</sup> Revista Română, București, nr. 4, noiembrie, 1912.

<sup>3</sup> Mențione făcută de G. Adamescu în Bibliografie, vol. III. (Aici G. Adamescu presupune că acest volum ar fi imprimat în România în timpul războiului)

Și este explicabil tocmai pentru faptul că însuși dorul și patimile, durerile, bucuriile și întreaga structură sufletească a poporului român este dificilă în a o exprima perfect într-o limbă străină.

Luînd ca exemplu numai balada Miorița tradusă în mai multe limbi; aceasta nu exprimă perfect dorurile versiunii românești. Cu atît mai mult cu cît o traducere a originalului suferă modificări în ritm, măsură, topică, rimă, nuanțe ale cuvintelor și adesea chiar în sens. Deci dintr-o dată am putea spune că versiunea românească suferă în traducere modificări nepermise pentru autenticitatea creației populare.

Sau ne-am putea gândi numai la un singur cuvînt pe care Elena Văcărescu nu poate să-l traducă și tocmai prin aceasta frumusețea poeziei populare rămîne mai puțin accesibilă străinilor; de pildă cuvîntul dor sună în franceză „le Dor“. El exprimă într-o singură silabă durerea, dorința.

Și totuși aspectul perfect poetic al poeziei Elenei Văcărescu impresionează profund prin cunoașterea amănunțită a folclorului românesc.

Admirînd talentul poetei românce, Auguste Dorchain — autorul volumului „Tineretea gînditoare“, afirma: „Nu cred că există în lume o poezie populară mai frumoasă, mai profundă, mai emoționantă decît cea din România; și nu cred că există în limba franceză o carte mai potrivită să deschidă comoara unui suflet național“<sup>4</sup>.

S-a încercat adesea să se reconstituie circumstanțele în care au luat naștere producțiile populare.

Împărtășind părerile lui Auguste Dorchain Elena Văcărescu explică acest lucru, afirmînd că lăutarii<sup>5</sup> cobzari bătrîni îmbrăcați în zdrențe pitorești și însoțiți de cîteva acorduri de cobză colindă satele și tîrgurile acelor vremuri luînd cu ei și ducînd mai departe din gură în gură, valori inestimabile ale artei populare românești. Apoi ciobanii coboară toamna cu turmele din munți, iar primăvara însoțiți de aceleași doine cîntate din fluier urcă din cîmpii; sau țăranul însoțit întotdeauna la munca cîmpului de cîntece sau la hora din sat; aceștia sînt de fapt adevărații rapsozi populari.

Fiecare din ei poartă în suflet un dor; exprimîndu-l în cuvinte pure ale limbii poporului, îl cîntă, îl îmbogățește, îl transmite altora.

Transmiterea cîntecului prin viu grai izvorăște din dorința de a-și exprima starea sufletească — acest lucru este aproape inconștient cum inconștiente sînt și modificările pe care le suferă creația populară.

În Conferința sa Auguste Dorchain încearcă să explice noțiunea de cobzar și spune că l-ar putea asemui cu un „fel de menestrel popular“. Adesea acesta joacă rolul unui lăutar, care îndeamnă la jocuri lente și melancolice ca „Hora“, sau rapide și îndrăcite ca „Ciocîrlia“.

Dar nu numai lăutarul țigan este în atenția poetei ci și țăranul căruia nu-i lipsește grația sentimentelor. În „Chanson de la quenouille“ (Cîntecul fuiorului) tînăra țărăncă folosește toate mijloacele inimii și ale imaginației pentru a plăcea ilăcăului străin.

<sup>4</sup> Auguste Dorchain, Conférence citée. Cinci ani mai tîrziu va spune același lucru în articolul „Le peuple roumain“ apărut în revista „Le Pantheon“, Paris, nr. 11, 5 iunie, 1913.

<sup>5</sup> Lăutarii de azi sînt priviți în prizma amintirilor istorice a timpurilor cînd recitau balade la masa prinților.

Tandrețea și durerea femeii măritate care iubește și nu e iubită sînt atît de profunde încît dragostea ei moare aproape întotdeauna atunci cînd este părăsită.

Dragostea oglindită în volumele de poezii ale Elenei Văcărescu este prezentă sub multiple din manifestările ei : dragostea filială : ultimele cuvinte ale soldatului muribund sînt îndreptate spre mama sa ; sau tînăra fată măritată după moartea mamei visează că aceasta dorește să-i cunoască copiii. Din această cauză ea se gîndește tot timpul la moarte.

A cules printre altele cîntece închinete eroismului celor căzuți la 1877, cît și cîntece vitejești din timpuri uitate.

În volumul de poezii „Doinele de miliție“ („Complaintes militaires“) sînt culese producții populare în timp de pace. Dar și aici se reflectă durerea separării flăcăilor de familii atunci cînd sînt înrolați în armată. „Cîntecul de voinicie și haiducie“ este înlocuit cu „Cîntecul de bătălie“.

Nu numai în poezie, dar și în proza Elenei Văcărescu apar personaje populare.

Rada din romanul „Le Sortilège“ (Vrăjitoria) își pierde cumpătul din pricina morții iubitului, dar își mai găsește totuși tăria de a trăi în ura față de rivala sa.

Un sfîrșit trist găsim în povestirea „Le Fuseau brun et la Morte“ (Fusul brun și Moartea).

„Je suis morte, je le sais, je suis morte à cause de celui que j'aimais et qui ne m'aimait plus. Il épouse la fille du meunier et moi je suis dans mon tombeau“<sup>6</sup>. (Sînt moartă, știu asta, sînt moartă din vina celui pe care l-am iubit și care nu mă mai iubește. A luat de nevastă pe fata morarului, iar eu zac în mormînt).

În volumul „Nuits d'Orient“ (Nopti în Orient) din care face parte povestirea de mai sus apare același erou combatant exprimat prin „Voivode“ și „Haïduk“ noțiuni neîntîlnite în altă limbă. Eroul este „Mihai ou le Fils du dragon“ (Mihai sau fiul dragonului).

În romanul „Amor vincit“ apărut în 1909 — țiganul lăutar pătrunde în atmosfera romantică a vieții noastre rurale.

În 1912 Opera din Paris pune în scenă „Cobzarul“<sup>7</sup> ce își trage subiectul din evenimente petrecute în satul Ciurari — moșina Văcăreștilor.

Această dramă lirică cît și romanul „Le Sortilège“ reflectă obiceiurile, superstițiile, credințele țăranilor români.

Pentru prezentarea dramei Cobzarul — Opera din Paris a primit indicații de regie și pentru aranjarea decorului chiar din gura Elenei Văcărescu.

Apare în decor noțiunea de „crășmă“ un fel de cabaret așa cum își explică străinii acest termen.

Sentimentul de dragoste profundă mergînd adesea pînă la sacrificiu îl găsim în poezia „La fille des saules“ (Fiica sălciilor). Smaranda, eroina îndrăgostită se oferă morții și devine salcie plîngătoare și sub fereastra prințului iubit murmură :

<sup>6</sup> Nuits d'Orient, Folklore roumain, Paris, 1907.

<sup>7</sup> Cobzarul — dramă lirică în 2 acte de Elena Văcărescu și Paul Milliet. Muzica de Gabrielle Ferrari, Paris, Enoch, 1912.

„Voïvode, je t'aime ; Voïvode, je suis morte pour toi“ (Prințule, te iubesc ; Prințule am murit pentru tine).

Eroina povestirii „Ileana et ses trois fiancés“ (Ileana și cei trei logodnici ai săi) își dorește o dragoste intensă.

Tema centrală de inspirație este dragostea. Elemente principale și în același timp auxiliare sînt aceleași ca în creația populară ; natura, muzica prin instrumentele muzicale.

Patriotismul Elenei Văcărescu dedus tocmai din preocuparea sa asiduă de a face cunoscut străinilor folclorul țării sale, reiese și din volumul de poezii dedicat patriei intitulat „Chants de guerre“ (Cîntece de război).

În ciuda caracterului poetic prezentat de povestirile volumului „Le Rhapsode“ ele rămîn totuși în cadrul unei anume autenticități.

Carmen Sylva ar fi dorit „faire connaitre au monde entier le folklore romain“<sup>8</sup> (să facă cunoscut lumii întregi folclorul român), dar nu a avut în Franța același succes pe care l-a avut Elena Văcărescu.

Poeta română demnă succesoare a Văcăreștilor a primit numeroase elogii pentru „Le Rhapsode de la Dâmbovitza“. Iată ce spunea Contesa de Noailles : „O admirabilă culegere de poeme naționale, reunite de Elena Văcărescu mă lasă să întrevăd pasajele și sufletul unui popor vi-sător și îndrăgostit. Îi sînt recunoscătoare pentru că m-a făcut să cunosc România vitează de păstori, despre care știam puține lucruri, dat fiind faptul că eu sînt grecoaică după mamă, și după toată descendența maternă a tatălui“<sup>9</sup>.

Revista franceză „Le Censeur“ cunoscînd deja folclorul românesc spune despre Elena Văcărescu următoarele : „Fără ea nu am fi cunoscut din literatura română decît cele citeva poezii destul de rău traduse de Alecsandri și citeva povești adaptate din 1894 la 1896 de Dl. Jules Brun. Or literatura română merită să fie mai bine cunoscută“<sup>10</sup>.

Dar toate aceste aprecieri sînt adresate mai mult poetei decît țării care a crescut-o.

În conferința sa Jean Richepin, este mai puțin atras de literatură decît de sufletul poporului. Laudele lui se adresează mai întîi poporului român și mai apoi poetei.

Sînt admirate descrierile de costumație ale personajelor : „toate aceste minunății bogate sau sărace, atît de delicios pitorești — tunici și rochii cu broderii grele, centuri cu tonuri strălucitoare, corsaje și talii paietate, cuafuri și arme stranii...“<sup>11</sup>.

Femeile sînt învăluite de voalurile maramelor. Tinerele fete sînt îmbrăcate în rochii largi, roșii cu luciri de aur. „Căciula“ băieților — termen intraductibil este mult discutat de critica franceză.

Farmecul secerătorilor și secerătoarelor interesează publicul spectator în aceeași măsură, ca și cele trei dansuri prezente în piesa Elenei Văcărescu : hora cu ritmul voluptos, sîrba și țigăneasca cu ritmul ei îndrăcit.

<sup>8</sup> Vacaresco, Hélène, Rois et Reines que j'ai connus (Regi și Regine pe care i-am cunoscut), Paris, 1908.

<sup>9</sup> Les Annales, 7 aprilie, 1912.

<sup>10</sup> Le Censeur, Paris, 20 aprilie, 1907.

<sup>11</sup> René Renoist, Les Annales, 7 aprilie 1912.

În câmpul vast la răsăritul stelelor, alături de cîntecul fluierului îndepărtat se aud șoapte de îndrăgostiți. Dimineața soarele le pîrlește fața și picioarele, riul le înprospătează sufletul.

Și iată impresia unui român care a vizionat spectacolul „Cobzarului” „Nous sommes chéz nous... C'est charmant et c'est pittoresque, c'est splendide, c'est évocateur... C'est une merveille de couleur locale, d'exactitude dans les détails... Douces visions du pays natal, images chères et inoubliées”<sup>12</sup>. (Sîntem acasă... E minunat și pitoresc, e splendid și evocator... E o minunăție a culorii locale, de exactitudine în amănunturi... Dulci viziuni a țării natale, imagini scumpe și de neuitat“).

Dragostea pentru țară a Elenei Văcărescu exprimată în întreaga sa operă este admirabil oglindită în poezia „Mon pays” — (Eu și țara mea) din volumul de poezii „Le jardin passionné” apărut la Paris în 1908. Interesul și dragostea pentru țărani, pentru producțiile populare, pe care le-a făcut cunoscute în Franța pornește din acele „simțiri și senzații născute din ființa locului, izvorîte din contemplarea colinelor familiale și a orizontului străbun”<sup>13</sup>. Apar în acest volum tablouri pitorești din Bărăgan și Carpați, scene sătești cu întreaga lor gamă de obiceiuri și tradiții folclorice, portrete de strămoși și eroi ai acestui pămînt, ecouri de bucurii și dureri izvorîte din același suflet cald și bun al poporului român :

„Vous m'avez fait une âme avec tous vos vertiges,  
Avec votre beauté qui souffre et qui s'épand,  
Et je m'élançai au jet chaleureux de vos tiges,  
Car vous brûlez en moi bien plus fort que mon sang“  
(Mon Pays)<sup>14</sup>

Cînd o cuprinde dorul de țară aduce imagini scrise „o hartă nevăzută în jur”, pline de metafore sintetice foarte sugestive :

„Terrasse d'or où le soleil pullule,  
Lacs d'Orient pâlis par la clarté ;  
Maison là — bas, couleur de campanule  
Immense, lourd, sauvage et mol été.“  
(Tous deux pareils)<sup>15</sup>

<sup>12</sup> Léon Lahovary, Les lauriers et les glaines, Paris, 1914.

<sup>13</sup> Văcărescu, Elena, Mărturisiri, în „Gîndirea”, an VI, 1926.

<sup>14</sup> Mi s-a născut un suflet din tot acest vîrtej,  
Din toată frumusețea aceasta dureroasă ;  
Țîșnesc în câmpul țării asemenea unui vrej,  
Și-n vine-mi arde seva ce-n mine și-o revarsă.

(Țara mea)

Traducere de Elisabeta Isanos

<sup>15</sup> Cerdac de aur copleșit de soare,  
Orientale, stîNSE, limpezi iazuri,  
Al casei zid, albastru ca o floare,  
Și ale verii lîncede răgazuri.

(Asemenea)

Traducere de Elisabeta Isanos

Sau mai departe versurile ei ne invită pe meleagurile minunate ale patriei :

„J'ai toujours préféré l'espace à l'altitude,  
Les plaines et les mers aux monts vertigineux“  
(J'ai toujours préféré...) <sup>16</sup>

La fel ca și strămoșul său Ienăchiță poeta își încredințează durerea privighetorii cu glas mîngietor. Cu soarele leagă dialoguri pline de bucurie ; drumului vorbește ca unui vechi prieten și astfel fraternizează cu întreaga natură a țării mame. Codrul eminescian, simbol al naturii veșnice unde „floare și cîntec într-un trup se leagă“ este locul preferat pentru reculegerea omului lovit de soartă.

Poeta are viziunea destinului său în lupta cu valurile mării ; și totul este pus sub semnul mitului, al legendei. Țărmlul este patul unde odihnesc „acorduri vibrante de liră“, „fantomе pătimase“... tărîm „de somn, de dragoste, de febre, de dorință !...“. „Noaptea de la noi“ sînt „singure prea frumoase“ ; demne de a fi păstrate „în adîncul pupilei mă-tăsoase“.

„Cîntecul pătrunzător de fluier...“ venit „de la păstorii din larguri de cîmpie“ „din apropierea unui rîu moldav“, „...unde fîntîna cîntă/ Și carele trec pline de grîu și de pometuri“. („Tout cela fut“ — „A fost demult“). O femeie își spală rufele „sub stele/ Acolo la fîntînă“ („Le Fuseau noir“ — Fusul negru), „un flăcău fluieră culcînd iarba sub coasă“. Toate acestea constituie o adevărată splendoare a stilului poetic inspirat de folclorul patriei. Anotimpurile și frumusețile naturii sînt exprimate într-o coeziune cu oamenii din popor, frați, prieteni același suflet al poetei.

Satul este adevărată icoană văzută prin visurile poveștilor copilăriei îndepărtate, cu nostalgia și înfiorarea răscolită de amintiri.

În proză și în creația dramatică surprinde tablouri vii și aprofundate în direcția însușirilor și expresiilor permanente ale limbii populare.

Odele și meditațiile sînt dominate de figurile eroilor care s-au ridicat pentru apărarea pămîntului străbun. Ștefan cel Mare este „asemenea unui arhanghel viteaz“ la picioarele căruia se aștern „secolele ca o jerbă“.

Poeta spune la un moment dat :

„Comme aux jours belliqueux et forts de Moldavie  
Comme aux jours de conquête et de sanglant hazard,  
Astre que pur suivait, dans le feu des tueries,  
Notre Stephane au bleu regard“  
(À l'Étendard d'Etienne le Grand) <sup>17</sup>

<sup>16</sup> Decînd mă știu, căutat-am popas în vaste spații —  
Cîmpiile și marea și munții, -naripații...

(Am preferat dintotdeauna)  
Traducere de Ion Stăvărș

<sup>17</sup> În zilele de glorie ale Moldovei, știi  
Cum Ștefan în victorii cu sînge-ți da sclipire,  
Și ca pe un luceafăr, în foc de bătălii,  
Te urmărea cu-albastra lui privire

(La stindardul lui Ștefan cel Mare)  
Traducere de Ion Stăvărș

Mircea cel Bătrîn, Vlad Țepeș și Mihai Viteazul „Vitejii între viteji” — în felul acesta se apropie poeta de mărimea acestui neam. Dar tot atât de drag îi este și eroul anonim „tînăr născut în Carpați”, simbol al poporului viteaz, încătușat de secole și trăind din veșnica dorință de a se elibera (*Chanson de guerre* — Cîntece de război). La moartea acestuia poeta plînge ca o iubită îndurerată.

Cea dintii reprezentare a poeziei populare românești pe scenele lumii, creația Elenei Văcărescu rămîne pentru totdeauna astru nepieritor al limbii române în limba franceză.

Urmașa Văcăreștilor nu se desminte a fi o descendentă demnă a neamului său, căruia îi cîntă dorurile, durerile, bucuriile și întreaga gamă de sentimente izvorîte dintr-un suflet curat.

Lucrarea de față încearcă să schițeze în cîteva cuvinte personalitatea Elenei Văcărescu ca rapsod al acestui neam talentat de răzeși.

Iată ce spunea Nicolae Iorga : „Poeta încoronată de Academia din Paris are în strigătele de pasiune, în șoptele dorului, în plîsetele părerilor de rău, în încleștarea de dinți a mîndriei învinse, nota noastră, a țăranilor noștrii care, în cursul veacurilor au cuprins acest fel de simțire în gloriosul vers al cîntecelor lor. O româncă (...) strămutată pentru totdeauna în alt cerc de viață omenească, dar, netăgăduit, o româncă”<sup>18</sup>.

#### BIBLIOGRAFIE

- *Le Rhapsode de la Dâmbovitza — Chansons, ballades roumaines, recueillies par Hélène Vacaresco, Paris, 1899.*
- Pahonțu, Eugène, *L'activité patriote d'Hélène Vacaresco — Contribution au folklore roumain en France — Paris, 1929.*
- Văcărescu, Elena — *Srieri alese — Editura Minerva, București, 1975.*
- Stăvăruș, Ion — *Elena Văcărescu, Editura Univers, București, 1974.*

<sup>18</sup> Iorga Nicolae, „Un nou volum de poezii al D-rei Văcărescu”, în „Semănătorul”, an. III, 1903.